

بررسی نقش نظام حسابداری درآمد در ارتقای شفافیت مالی و پاسخگویی عمومی در شهرداری‌ها

محمدرضا شهرآزاد ۱، هادی نجف پور ۲، مهدی حاجی زاده ۳، مرتضی قشقایی ۴

۱- لیسانس رشته حسابداری صنعتی، دانشگاه علمی کاربردی پلیمر بوشهر. (کارشناس عوارض و نوسازی - شهرداری بندر بوشهر)

۲- لیسانس رشته حسابداری مالی، دانشگاه علمی کاربردی استانداری. (کارشناس درآمد و نوسازی - شهرداری بندر بوشهر)

۳- کارشناس رشته حسابداری مالی، دانشگاه علمی کاربردی. (مسئول امور عوارض و نوسازی - شهرداری بندر بوشهر)

۴- لیسانس مهندسی عمران، علمی کاربردی همپاری شهرداری‌ها. (مسئول دفتر مدیر اداره تشخیص و وصول درآمد - شهرداری بندر بوشهر)

چکیده:

مدیریت مالی شهری به عنوان یکی از ارکان اساسی حکمرانی محلی، نقش تعیین کننده‌ای در تحقق توسعه پایدار شهری، افزایش اعتماد عمومی و ارتقای کارایی خدمات شهرداری‌ها ایفا می‌کند. در این میان، نظام حسابداری درآمد به عنوان بستر اصلی ثبت، اندازه‌گیری و گزارش دهی منابع مالی شهرداری‌ها، جایگاهی محوری در تضمین شفافیت مالی و پاسخگویی عمومی دارد. با توجه به تنوع و پیچیدگی منابع درآمدی شهرداری‌ها، از جمله عوارض محلی، بهای خدمات، درآمدهای دارایی‌ها و جرایم، وجود یک نظام حسابداری درآمد کارآمد و منسجم، پیش شرط ارائه اطلاعات مالی دقیق، قابل اتکا و قابل فهم برای ذی‌نفعان مختلف به شمار می‌رود. هدف این مقاله، بررسی و تبیین نقش نظام حسابداری درآمد در ارتقای شفافیت مالی و تقویت پاسخگویی عمومی در شهرداری‌هاست و تلاش دارد با تمرکز بر ادبیات حسابداری دولتی و مدیریت مالی شهری، سازوکارهای اثرگذاری این نظام را بر بهبود حکمرانی مالی شهری تشریح نماید. روش پژوهش، مروری - تحلیلی بوده و با مطالعه نظام‌مند منابع علمی، پژوهش‌های داخلی و خارجی، استانداردهای حسابداری دولتی و تجارب عملی شهرداری‌ها، ابعاد نظری و کاربردی موضوع مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که استقرار نظام حسابداری درآمد مبتنی بر اصول استاندارد، به‌ویژه استفاده از مبنای تعهدی، اجرای کنترل‌های داخلی مؤثر، یکپارچگی سامانه‌های اطلاعاتی و افشای منظم و شفاف داده‌های درآمدی، تأثیر مستقیمی بر افزایش شفافیت مالی شهرداری‌ها دارد. همچنین، این نظام با فراهم‌سازی مستندات قابل اتکا، امکان مقایسه عملکرد واقعی با بودجه مصوب و سنجش کارایی فرآیندهای وصول درآمد، زمینه پاسخگویی مؤثر مدیران شهری در برابر شوراهای شهر، نهادهای نظارتی و شهروندان را تقویت می‌کند. در نتیجه، می‌توان بیان کرد که نظام حسابداری درآمد نه تنها ابزاری فنی برای ثبت درآمدها، بلکه سازوکاری راهبردی برای ارتقای شفافیت، کاهش ریسک فساد، افزایش اعتماد عمومی و بهبود حکمرانی مالی شهری است. تقویت این نظام، شرطی ضروری برای تحقق پاسخگویی پایدار و مدیریت مالی کارآمد در شهرداری‌ها محسوب می‌شود.

واژگان کلیدی: نظام حسابداری درآمد، شفافیت مالی، پاسخگویی عمومی، مدیریت مالی شهری

مقدمه

مدیریت مالی شهری به عنوان قلب تپنده عملیات شهرداری‌ها، نیازمند سیستمی جامع و قابل اعتماد است تا اطمینان حاصل شود منابع جمع‌آوری شده از شهروندان به شیوه‌ای قانونی، کارآمد و اخلاقی مصرف می‌شوند (شیعه و همکاران، ۲۰۲۰). در این میان، نظام حسابداری درآمد، که مسئولیت ثبت، طبقه‌بندی، اندازه‌گیری و گزارش‌دهی تمامی جریان‌های ورودی مالی به شهرداری را بر عهده دارد، نقشی محوری ایفا می‌کند. عدم کارایی یا سوءمدیریت در این نظام می‌تواند پیامدهای عمیقی بر اعتبار مالی و مشروعیت نهاد شهری داشته باشد. شهرداری‌ها به عنوان نهادهای خدمات‌رسان، عمدتاً متکی بر منابع درآمدی متنوعی نظیر عوارض محلی، بهای خدمات، درآمدهای حاصل از دارایی‌ها و کمک‌های دولتی هستند که هر یک دارای پیچیدگی‌های خاص خود در شناسایی و تحقق هستند. تحلیل این ساختار پیچیده درآمدی مستلزم وجود چارچوبی حسابداری است که بتواند تمامی این تراکنش‌ها را به شکلی مستمر و با رعایت اصول حسابداری تعهدی (در صورت لزوم) و نقدی ثبت کند تا تصویر دقیقی از وضعیت مالی ارائه دهد. اهمیت این موضوع زمانی دوچندان می‌شود که هدف نهایی مدیریت شهری، نه تنها تأمین مالی خدمات جاری، بلکه تضمین پایداری مالی بلندمدت و جلب رضایت شهروندان است که این امر از طریق شفافیت و پاسخگویی میسر می‌گردد (قسیمی و همکاران، ۲۰۲۳).

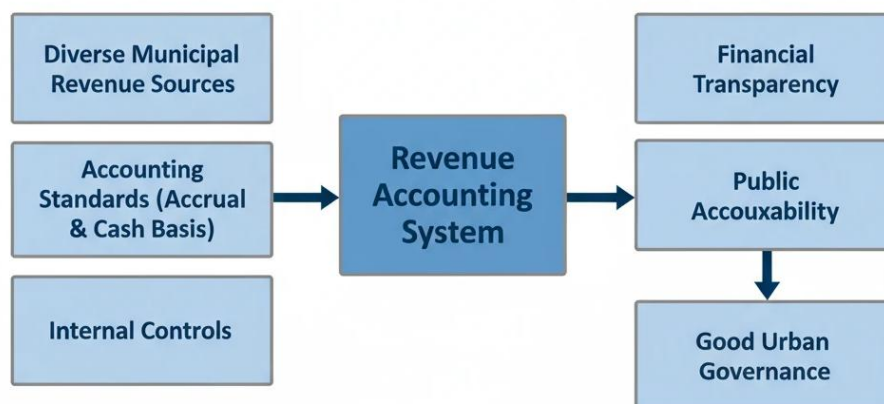
شفافیت مالی به عنوان یکی از ارکان اصلی حکمرانی خوب، مستلزم دسترسی کامل و به موقع ذینفعان به اطلاعات صحیح و قابل اتکا درباره وضعیت مالی، عملکرد و جریان‌های نقدی سازمان است. در بستر شهرداری‌ها، شفافیت به معنای روشن ساختن منشأ هر ریال درآمد، نحوه تخصیص آن و نتایج حاصل از هزینه‌کردها است. نظام حسابداری درآمد به عنوان دروازه ورودی اطلاعات مالی، وظیفه دارد این داده‌ها را به گونه‌ای ساختاربندی کند که هرگونه ابهام یا پنهان‌کاری در فرآیندهای درآمدزایی را از بین ببرد. زمانی که نظام درآمدی شهرداری فاقد کنترل‌های داخلی قوی و رویه‌های استاندارد باشد، خطر بروز فساد، فرار مالیاتی غیررسمی، ثبت نادرست درآمدها و در نهایت، کاهش اعتماد عمومی افزایش می‌یابد. بنابراین، رابطه مستقیم میان کیفیت نظام حسابداری درآمد و سطح شفافیت مالی شهرداری، نیازمند بررسی موشکافانه در چارچوب ادبیات حسابداری دولتی است. پاسخگویی عمومی نیز به تعهد مدیریت شهری در قبال شهروندان برای توضیح و توجیه تصمیمات و عملکرد خود در قبال منابع عمومی اشاره دارد. این مفهوم فراتر از صرف گزارشگری مالی است و شامل پاسخگویی عملیاتی و اخلاقی نیز می‌شود. نظام حسابداری درآمد، با ثبت دقیق درآمدهای محقق شده و تعهدات باقی‌مانده، ابزارهای لازم را برای پاسخگویی به پرسش‌هایی نظیر "چقدر درآمد کسب شد؟"، "آیا درآمدهای پیش‌بینی شده محقق شدند؟" و "آیا رویه‌های اخذ درآمد عادلانه بود؟" فراهم می‌آورد. فقدان یک نظام درآمدی منسجم، مدیریت را از ارائه مستندات کافی برای توجیه عملکرد بازمی‌دارد و فرصت‌های پاسخگویی رسمی را محدود می‌کند، در حالی که نظام‌های پیشرفته، امکان تطبیق عملکرد واقعی با بودجه مصوب و معیارهای عملکردی را فراهم می‌آورند (اکبری نعمت‌اله و همکاران، ۲۰۱۱).

این پژوهش مروری با در نظر گرفتن اهمیت حیاتی این دو مفهوم در پایداری مدیریت شهری، بر آن است تا چارچوب نظری و عملیاتی حاکم بر نظام حسابداری درآمد شهرداری‌ها را کاوش کرده و مکانیسم‌های تأثیرگذاری آن بر شفافیت و پاسخگویی را تبیین نماید. ادبیات پژوهشی اغلب بر حسابداری هزینه‌ها و بودجه تأکید بیشتری داشته‌اند، در حالی که جنبه درآمدی، به خصوص در شهرداری‌ها که تمرکز زیادی بر درآمدهای غیرمستقیم و کارمزدی وجود دارد، نیازمند توجه ویژه‌ای است. لذا، این مقاله سعی دارد شکاف‌های موجود در ادبیات را با تمرکز ویژه بر پیچیدگی‌های حسابداری درآمد شهرداری‌ها پر کند.

شهرستان‌ها و شهرداری‌ها در نظام‌های مالیاتی و درآمدی خود با تنوع بالایی از منابع روبرو هستند؛ از مالیات‌های ملکی و عوارض ساخت‌وساز گرفته تا درآمدهای پارک حاشیه‌ای و جریمه‌های رانندگی. هر یک از این منابع، چرخه درآمدی خاص

خود را دارند که شامل شناسایی، ارزیابی، وصول و ثبت است. نظام حسابداری درآمد باید بتواند این چرخه را به صورت یکپارچه مدیریت کند. برای مثال، شناسایی درآمد ناشی از عوارض ساختمانی بر اساس صدور پروانه صورت می‌گیرد، در حالی که تحقق آن ممکن است در مراحل مختلف ساخت‌وساز یا حتی پس از بهره‌برداری رخ دهد. استانداردسازی این مراحل بر اساس اصول حسابداری دولتی، سنگ بنای ایجاد یک پایگاه داده شفاف است. کنترل‌های داخلی جزء لاینفک هر نظام حسابداری کارآمد محسوب می‌شوند. در حوزه درآمد، کنترل‌ها باید تضمین کنند که تمام درآمدهای شناسایی شده، به طور کامل وصول شده و به حساب‌های مربوطه واریز گردیده‌اند و هیچ درآمدی در مسیر یا در زمان ثبت، از دید حساب‌رسان و ناظران پنهان نمانده است. ضعف در کنترل‌های داخلی، به ویژه در نقاط تماس متعدد با شهروندان، همواره ریسک تقلب و سوءاستفاده را بالا می‌برد و مستقیماً بر قابلیت اطمینان گزارش‌های شفافیت تأثیر منفی می‌گذارد. تقویت این کنترل‌ها از طریق تفکیک وظایف، تطبیق مستمر داده‌های ثبت شده با سوابق فیزیکی (مانند صورت‌جلسات کمیسیون ماده ۱۰۰ یا مجوزهای ساخت)، یک ضرورت مدیریتی است.

از منظر حکمرانی مالی شهری، شفافیت و پاسخگویی صرفاً اهداف انتزاعی نیستند، بلکه ابزارهایی عملی برای افزایش مشروعیت سیاسی و بهبود کارایی تخصیص منابع محسوب می‌شوند. هنگامی که شهروندان اطمینان داشته باشند که مدیریت شهری در خصوص منابع درآمدی خود صادق و شفاف است، تمایل بیشتری برای پرداخت عوارض و همکاری با سیاست‌های شهرداری نشان می‌دهند. این امر به کاهش هزینه‌های وصول، افزایش انطباق و در نهایت، ثبات مالی شهرداری منجر می‌شود. نظام حسابداری درآمد، از طریق ارائه اطلاعات به موقع به ارگان‌های نظارتی مانند شوراهای شهر و سازمان‌های حسابرسی، به عنوان پلی عمل می‌کند که این اطمینان را در سطح ساختاری برقرار می‌سازد. در نهایت، با توجه به تحولات مستمر در فناوری‌های اطلاعاتی و ظهور دولت الکترونیک، انتظار می‌رود نظام‌های حسابداری درآمد شهرداری‌ها نیز به سمت اتوماسیون کامل، یکپارچه‌سازی داده‌ها و استفاده از تحلیل‌های پیشرفته حرکت کنند. این تغییرات نه تنها کارایی را افزایش می‌دهند، بلکه فرصت‌های جدیدی برای افزایش دقت و کاهش خطای انسانی در ثبت درآمد فراهم می‌آورند که این خود، زمینه‌ساز دستیابی به سطوح بالاتری از شفافیت و پاسخگویی در مدیریت مالی عمومی شهر است. این مقاله در پی آن است تا این مفاهیم را در یک بستر تحلیلی جامع مورد بررسی قرار دهد.

شکل ۱. مدل مفهومی نقش نظام حسابداری درآمد در ارتقای شفافیت مالی و پاسخگویی عمومی در شهرداری‌ها

مدل مفهومی ارائه شده در شکل ۱ نشان می‌دهد که «نظام حسابداری درآمد» به عنوان هسته مرکزی مدیریت مالی شهری، تحت تأثیر عوامل زیرساختی همچون تنوع منابع درآمدی شهرداری، استانداردهای حسابداری مبتنی بر مبنای نقدی و تعهدی

و همچنین نظام کنترل‌های داخلی قرار دارد. این نظام با پردازش و ساختاردهی داده‌های مالی حاصل از منابع مختلف، زمینه تولید اطلاعات دقیق، قابل اتکا و قابل مقایسه را فراهم می‌سازد. خروجی این فرآیند، ارتقای شفافیت مالی از طریق افشای روشن منشأ و میزان درآمدها و نیز تقویت پاسخگویی عمومی از طریق امکان ارزیابی عملکرد مدیران شهری در قبال منابع عمومی است. در نهایت، تعامل هم‌زمان شفافیت مالی و پاسخگویی عمومی منجر به بهبود حکمرانی مالی شهری می‌شود که خود زمینه‌ساز افزایش اعتماد شهروندان، کارایی تخصیص منابع و پایداری مالی شهرداری‌ها خواهد بود.

۲) مفاهیم و مبانی نظری نظام حسابداری درآمد

نظام حسابداری درآمد در شهرداری‌ها، فراتر از یک بخش عملیاتی ساده از سیستم حسابداری کل، هسته اصلی مدل گزارشگری مالی نهادهای عمومی است. مبانی نظری این نظام بر اصول پذیرفته‌شده حسابداری دولتی (Governmental Accounting Standards) بنا شده است که اغلب بر اساس چارچوب‌هایی نظیر IPSAS یا استانداردهای داخلی کشورها شکل می‌گیرد. تعریف درآمد در بخش عمومی معمولاً شامل افزایش در خالص دارایی‌ها، به استثنای موارد مربوط به استقراض یا سرمایه‌گذاری‌های سرمایه‌ای است. این تعریف شامل شناخت درآمدهای مبادله‌ای (مانند بهای خدمات) و درآمدهای غیرمبادله‌ای (مانند مالیات‌ها و عوارض) است که تفکیک و شناسایی هر یک نیازمند رویکردهای زمانی و ارزشیابی متفاوتی است. مبنای تعهدی (Accrual Basis) به عنوان پایه نظری مطلوب برای حسابداری درآمد در بخش دولتی شناخته می‌شود، اگرچه بسیاری از شهرداری‌ها هنوز به طور کامل از آن استفاده نمی‌کنند و بیشتر بر مبنای نقدی تمرکز دارند. استفاده از مبنای تعهدی به این معناست که درآمد باید در زمان وقوع رویداد درآمدزا (مانند صدور پروانه یا ارائه خدمت) شناسایی شود، نه لزوماً در زمان دریافت وجه نقد. این امر برای تحلیل عملکرد مالی و ارزیابی تعهدات بلندمدت شهروندان به شهرداری حیاتی است، زیرا تصویری دقیق‌تر از حقوق شهروندان بر دارایی‌های شهری ارائه می‌دهد. پذیرش این مبنا نیازمند توسعه رویه‌های پیچیده‌ای برای تخمین و ثبت درآمدها یا بدهی‌های آتی است (نویسن، ۲۰۱۲).

اصل شناسایی درآمد (Revenue Recognition Principle) سنگ بنای اعتباربخشی به گزارش‌های درآمدی است. در حسابداری شهرداری، این اصل باید به طور خاص با توجه به قوانین محلی و ماهیت درآمد تفسیر شود. برای مثال، عوارض ساختمانی باید در مرحله‌ای شناسایی شوند که شهرداری تعهد خود را در قبال ارائه خدمات مرتبط (مانند صدور مجوز یا نظارت) انجام داده باشد. درآمدهای غیرمبادله‌ای مانند جریمه‌ها، باید زمانی شناسایی شوند که اختیار قانونی برای مطالبه آن‌ها ایجاد شده باشد و احتمال وصول آن‌ها معقول تلقی گردد. هرگونه تساهل در اجرای دقیق این اصل می‌تواند منجر به تورم مصنوعی درآمدها در دوره‌های مالی خاص شده و تصویر واقعی وضعیت مالی را مخدوش سازد. کنترل‌های داخلی مرتبط با درآمد، بر اساس نظریه کنترل یکپارچه (مانند چارچوب COSO) طراحی می‌شوند. در این چارچوب، محیط کنترلی، ارزیابی ریسک، فعالیت‌های کنترلی، اطلاعات و ارتباطات، و نظارت مستمر، ارکان اصلی هستند. در حوزه درآمد شهرداری، فعالیت‌های کنترلی شامل تفکیک وظایف بین واحد ارزیابی، واحد وصول و واحد ثبت حسابداری است تا از تضاد منافع جلوگیری شود. همچنین، تطابق سوابق دریافتی‌ها با فهرست‌های رسمی مطالبه‌شده (مانند لیست‌های ارزش‌گذاری املاک) از طریق فرآیندهای بازبینی دوره‌ای، اهمیت بنیادین دارد (سیف و همکاران، ۲۰۱۵).

نظریه نمایندگی (Agency Theory) نیز چارچوبی تحلیلی برای درک رابطه بین مدیران شهری (نمایندگان) و شهروندان (مالکان اصلی منابع) فراهم می‌آورد. این نظریه توضیح می‌دهد که چگونه تعارض منافع می‌تواند منجر به رفتارهای فرصت‌طلبانه توسط مدیران شود، مانند ثبت زود هنگام درآمدها برای دستیابی به اهداف بودجه‌ای یا پنهان‌کاری درآمدهای

غیرقانونی. نظام حسابداری درآمد قوی، ابزاری برای نظارت بر عملکرد نمایندگان است. شفافیت در ثبت و گزارش‌دهی درآمدها، هزینه نظارت را برای شهروندان و شوراهای شهر کاهش داده و انگیزه‌های مدیران برای سوءاستفاده را تضعیف می‌کند. از دیدگاه نظریه اطلاعات نامتقارن، شهروندان و سرمایه‌گذاران برون‌شهری اغلب اطلاعات کمتری نسبت به مدیران شهرداری در مورد جزئیات عملیات درآمدی دارند. نظام حسابداری درآمد با استانداردسازی و افشای منظم اطلاعات، به کاهش این عدم تقارن کمک می‌کند. این کاهش عدم تقارن، منجر به بهبود تصمیم‌گیری اقتصادی ذینفعان و افزایش اعتماد به بازارهای مالی شهری می‌شود، زیرا آن‌ها می‌توانند منابع مالی شهرداری را با اطمینان بیشتری ارزیابی کنند و پایداری مالی آن را در تصمیمات آتی خود لحاظ نمایند (محمدی و همکاران، ۲۰۲۲).

مفهوم سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی نیز در چارچوب مدیریت درآمد شهرداری قابل طرح است. نظام حسابداری مدرن درآمد نیازمند کارکنانی است که دانش کافی در مورد مقررات مالیاتی و استانداردهای حسابداری داشته باشند؛ این سرمایه انسانی برای اجرای دقیق رویه‌ها ضروری است. از سوی دیگر، رفتار مالیاتی شهروندان و نرخ انطباق آن‌ها با پرداخت عوارض، تابعی از سرمایه اجتماعی و اعتماد آن‌ها به عدالت و شفافیت نظام وصول درآمد است. بنابراین، نظام حسابداری درآمد باید به گونه‌ای طراحی شود که نه تنها بازتاب‌دهنده وضعیت مالی باشد، بلکه اعتبار و اعتماد اجتماعی را نیز تقویت کند. در نهایت، ملاحظات اخلاقی در طراحی نظام حسابداری درآمد شهرداری‌ها اهمیت مضاعفی دارد. حسابداران و مدیران شهری در موقعیتی قرار دارند که می‌توانند با دستکاری در زمان‌بندی یا طبقه‌بندی درآمدها، نتایج مالی را برای اهداف سیاسی یا شخصی تغییر دهند. اصول اخلاقی حرفه‌ای ایجاب می‌کند که این نظام بر اساس اصول عینیت، بی‌طرفی و حفظ محرمانگی طراحی شود تا از هرگونه سوگیری در گزارشگری درآمد اطمینان حاصل شود. این پایه‌های نظری، چارچوبی جامع برای ارزیابی کارکرد نظام حسابداری درآمد در دستیابی به اهداف شفافیت و پاسخگویی فراهم می‌آورند.

۳) شفافیت مالی در شهرداری‌ها

شفافیت مالی در شهرداری‌ها به عنوان یک الزام اخلاقی، قانونی و مدیریتی، به معنای فراهم آوردن اطلاعات مالی دقیق، کامل، به موقع و قابل درک برای کلیه ذینفعان داخلی و خارجی است. این شفافیت زمینه‌ساز یک حکمرانی شهری کارآمد و مشروع است، زیرا شهروندان را قادر می‌سازد تا بر عملکرد مدیریت نظارت فعال داشته باشند و تخصیص منابع عمومی را ارزیابی نمایند. در سطح پایه، شفافیت مالی نیازمند ارائه صورت‌های مالی استاندارد، شامل ترازنامه، صورت جریان وجوه نقد، صورت عملکرد مالی و همچنین گزارش‌های تفصیلی درآمدها و هزینه‌ها است. ماهیت چندوجهی درآمدهای شهرداری، چالش خاصی را در مسیر دستیابی به شفافیت کامل ایجاد می‌کند (عبدالله‌زاده‌جمال‌آبادی و همکاران، ۲۰۲۴). شهرداری‌ها نه تنها از مالیات‌های سنتی درآمد دارند، بلکه از طریق فعالیت‌های تجاری، بهره‌برداری از املاک و جرایم نیز منابع کسب می‌کنند. شفافیت کامل مستلزم آن است که این منابع متنوع به طور واضح تفکیک شده و ماهیت قانونی هر کدام (مبادله‌ای یا غیرمبادله‌ای بودن) مشخص شود. اگر درآمدهای حاصل از فعالیت‌های تجاری (مانند فروش خدمات شهری یا بهره‌برداری از زیرساخت‌ها) با درآمدهای عمومی (مانند عوارض ملکی) در هم آمیخته شوند، تحلیل عملکرد واقعی شهرداری مختل شده و قابلیت مقایسه اطلاعات کاهش می‌یابد.

سطح دیگری از شفافیت، مربوط به فرآیند بودجه‌ریزی و اجرای آن است. شهروندان باید بدانند که بر اساس کدام پیش‌بینی‌های درآمدی، بودجه عملیاتی و سرمایه‌گذاری تنظیم شده است و در پایان دوره مالی، چه میزان از این پیش‌بینی‌ها محقق شده است. گزارشگری انحرافات بزرگ میان عملکرد واقعی درآمدها و بودجه مصوب، به همراه ارائه دلایل موجه برای

این انحرافات، یکی از مهم‌ترین مصادیق شفافیت در حوزه مالی است. عدم گزارش این انحرافات، اعتماد عمومی را به سرعت تضعیف می‌کند. شفافیت اطلاعاتی همچنین باید فراتر از گزارش‌های مالی رسمی امتداد یابد و شامل افشای رویه‌های داخلی اخذ درآمد باشد. به عنوان مثال، شهروندان حق دارند بدانند که نرخ‌گذاری عوارض چگونه تعیین شده، چه تخفیف‌ها یا معافیت‌هایی اعمال شده و مکانیزم‌های اعتراض به ارزیابی‌ها چگونه است. افشای جزئیات مربوط به قراردادهای بزرگ درآمدزا، مانند قراردادهای اجاره بلندمدت املاک شهرداری یا مشارکت‌های عمومی-خصوصی، به جلوگیری از معاملات پشت پرده و فساد کمک می‌کند و سطح نظارت عمومی را افزایش می‌دهد (پیش‌دار، ۲۰۲۵).

یکی از موانع عمده در تحقق شفافیت، استفاده از سیستم‌های اطلاعاتی قدیمی و ناکارآمد در شهرداری‌ها است. بسیاری از شهرداری‌ها هنوز از سیستم‌های حسابداری که به طور مجزا برای بخش‌های مختلف درآمدی (مانند نوسازی، پسماند، ترافیک) طراحی شده‌اند، استفاده می‌کنند. عدم یکپارچگی این سیستم‌ها مانع از تهیه گزارش تلفیقی و جامع درآمدها در سطح کل شهرداری می‌شود و فرآیند تطبیق و تأیید صحت داده‌ها را دشوار می‌سازد، که نتیجه آن تأخیر در انتشار اطلاعات شفاف است. حاکمیت مؤثر داده‌ها (Data Governance) عاملی کلیدی در تضمین شفافیت است. شفافیت تنها انتشار اطلاعات نیست، بلکه اطمینان از صحت و یکپارچگی داده‌های منتشر شده نیز هست. شهرداری‌ها باید سیاست‌های روشنی برای جمع‌آوری، ذخیره‌سازی، تأیید اعتبار و امنیت داده‌های درآمدی داشته باشند. این امر مستلزم تعریف مالکیت داده‌ها، ایجاد مسیرهای ممیزی قوی و اطمینان از اینکه داده‌های اولیه ثبت‌شده در واحد وصول، با آنچه در سیستم حسابداری منعکس می‌شود، مطابقت کامل دارند، می‌باشد. شفافیت مالی به عنوان یک عامل پیشگیرانه در برابر سوءاستفاده، ارتباط مستقیمی با کاهش ریسک مالی دارد. هنگامی که تمام فرآیندهای درآمدی تحت دید عمومی و نظارت داخلی قرار گیرند، احتمال بروز اشتباهات یا اقدامات سوء از سوی کارکنان کاهش می‌یابد. این امر نه تنها از هدر رفتن منابع عمومی جلوگیری می‌کند، بلکه هزینه‌های حسابرسی و نظارت خارجی را نیز به دلیل افزایش کیفیت اطلاعات اولیه، کاهش می‌دهد و شهرداری را از نظر مدیریتی کارآمدتر می‌سازد (هاشمی‌فیض‌آبادی و همکاران، ۲۰۲۰). در نهایت، شفافیت مالی باید به شیوه‌ای انجام شود که برای شهروندان معمولی قابل فهم باشد. انتشار گزارش‌های مالی پیچیده که تنها توسط متخصصان قابل تفسیر است، به هدف اصلی شفافیت خدشه وارد می‌کند. شهرداری‌ها باید از ابزارهایی مانند داشبوردهای مدیریتی تعاملی، اینفوگرافیک‌ها و خلاصه‌های مدیریتی ساده‌سازی‌شده برای ترجمه داده‌های خام درآمدی به اطلاعات عملی برای عموم استفاده کنند. این رویکرد فعالانه در ارائه اطلاعات، نشان‌دهنده تعهد واقعی مدیریت به اصول شفافیت مالی است.

۴) پاسخگویی عمومی و حاکمیت مالی شهری

پاسخگویی عمومی در مدیریت شهری بر این اصل استوار است که مدیران شهری، به عنوان نمایندگان شهروندان، باید عملکرد خود را در قبال مدیریت منابع عمومی و دستیابی به اهداف برنامه‌ریزی شده، توجیه و پاسخگو باشند. این مفهوم نه تنها شامل مسئولیت‌پذیری در برابر قانون است، بلکه جنبه‌های اخلاقی، عملیاتی و سیاسی را نیز در بر می‌گیرد. در حوزه مالی، پاسخگویی عمومی مستلزم این است که مدیریت بتواند به طور مستمر نشان دهد که درآمدهای جمع‌آوری‌شده به درستی و مطابق با مقررات، هزینه شده‌اند و در راستای اولویت‌های مورد توافق شورای شهر و شهروندان به کار رفته‌اند. حاکمیت مالی شهری، چارچوب نهادی و رویه‌هایی را مشخص می‌کند که از طریق آن‌ها قدرت تصمیم‌گیری مالی در سطح شهر اعمال می‌شود (تفضلی علیرضا و همکاران، ۲۰۲۳). این حاکمیت شامل نقش شوراهای شهر در تصویب بودجه، مکانیزم‌های نظارت دیوان محاسبات یا سازمان‌های بازرسی، و همچنین حقوق و وظایف شهروندان در نظارت مشارکتی است. یک نظام حاکمیت مالی

قوی، پیش شرط لازم برای پاسخگویی مؤثر است، زیرا چارچوب‌های قانونی و سازمانی را برای الزام مدیران به ارائه توضیح فراهم می‌آورد.

پاسخگویی در شهرداری‌ها به شدت به کیفیت اطلاعات مالی وابسته است. مدیران نمی‌توانند در برابر چیزهایی که نمی‌توانند به طور واضح اندازه‌گیری و گزارش کنند، پاسخگو باشند. برای مثال، اگر درآمد حاصل از یک پروژه توسعه شهری به درستی در حساب‌ها ثبت نشود، مدیریت نمی‌تواند در مورد بازده سرمایه‌گذاری آن پروژه به شهروندان پاسخ دهد. بنابراین، نظام‌های حسابداری کارآمد، مستندات لازم برای پاسخگویی مبتنی بر شواهد را فراهم می‌آورند و امکان ارزیابی عملکرد را از حالت ذهنی به حالت عینی تبدیل می‌کنند. ارتباط متقابل میان پاسخگویی و شفافیت در این بخش بارز می‌شود. پاسخگویی بدون شفافیت صرفاً یک ادعا خواهد بود؛ مدیریت ممکن است ادعا کند که درآمدها به خوبی وصول شده‌اند، اما اگر این اطلاعات به شکلی شفاف و قابل تأیید منتشر نشود، شهروندان توانایی راستی‌آزمایی نخواهند داشت. شفافیت داده‌ها، ابزار اصلی شهروندان برای اجرای وظیفه پاسخگویی از مدیران است و به آن‌ها امکان می‌دهد تا هرگونه انحراف یا سوءمدیریت را قبل از تبدیل شدن به بحران مالی کشف کنند (معطوفی، ۲۰۱۷).

در نظام حاکمیت مالی شهری، پاسخگویی از طریق کانال‌های متعددی اعمال می‌شود. این کانال‌ها شامل گزارشگری رسمی به شورای شهر، پاسخ به سؤالات عمومی در جلسات شورا، ارائه گزارش‌های سالانه و پاسخگویی در برابر مراجع نظارتی بیرونی است. هر یک از این کانال‌ها نیازمند دسترسی به گزارش‌های درآمدی دقیق است؛ به ویژه در مواردی که درآمدهای شهرداری از منابع مختلف و غیرقابل پیش‌بینی (مانند درآمدهای ناشی از تغییر کاربری اراضی) به دست می‌آید که تفسیر آن‌ها توسط ناظران نیازمند توضیح مدیریتی است. تأکید بر پاسخگویی عملیاتی، بعد مهم دیگری از حاکمیت مالی است. این بعد مستلزم این است که مدیریت نه تنها در قبال میزان درآمد دریافتی، بلکه در قبال کارایی فرایند وصول درآمد نیز پاسخگو باشد. آیا نرخ وصول عوارض محلی در مقایسه با شهرهای مشابه قابل قبول است؟ آیا هزینه‌های اداری جمع‌آوری درآمد بیش از حد مجاز است؟ پاسخگویی به این سؤالات مستلزم آن است که نظام‌های اطلاعاتی بتوانند داده‌های مربوط به فعالیت‌های وصول درآمد را به صورت جداگانه و قابل تحلیل ارائه دهند (سهرابی و همکاران، ۲۰۱۹).

یکی از چالش‌های اصلی در پاسخگویی، ماهیت سیاسی تصمیم‌گیری‌های مربوط به درآمدها است. مدیران شهری ممکن است به دلایل حفظ پایگاه رأی، از افزایش عوارض یا اجرای سخت‌گیرانه قوانین وصول خودداری کنند، که این امر پایداری مالی بلندمدت را به خطر می‌اندازد. در چنین شرایطی، پاسخگویی شامل توجیه این تصمیمات سیاسی با ارائه شواهد مبنی بر تأثیرات مثبت آن بر رفاه عمومی (در کوتاه‌مدت) و همچنین ارائه برنامه‌های جبرانی برای تأمین کسری بودجه آتی است. در نهایت، تقویت پاسخگویی عمومی مستلزم ایجاد فرهنگی سازمانی است که در آن ریسک‌پذیری حساب‌شده در راستای منافع عمومی تشویق شود، اما در عین حال، شفافیت و صداقت در ثبت اطلاعات درآمدی به عنوان یک ارزش بنیادین تلقی گردد. نظام‌های نظارتی کارآمد، با استفاده از داده‌های حسابداری درآمد، می‌توانند عملکرد مدیران را به صورت مستمر مورد سنجش قرار دهند و زمینه‌ساز یک چرخه بهبود مستمر در حاکمیت مالی شهری شوند.

۵) نقش نظام حسابداری درآمد در ارتقای شفافیت مالی

نظام حسابداری درآمد شهرداری‌ها به طور مستقیم بر کیفیت و اعتبار شفافیت مالی تأثیر می‌گذارد. این نظام، به عنوان اولین نقطه ورود داده‌های مالی به گزارشگری رسمی، تعیین‌کننده این است که چه اطلاعاتی و با چه سطحی از دقت، در دسترس

عموم قرار می‌گیرد. هنگامی که این نظام به درستی عمل می‌کند، اطلاعات درآمدی به طور عینی، مستمر و قابل تأیید ثبت می‌شوند، که لازمه بنیادین شفافیت است. نخستین نقش کلیدی، در تضمین صحت و کامل بودن اطلاعات نهفته است. یک نظام حسابداری درآمد قوی، مکانیزم‌های داخلی را برای اطمینان از اینکه تمامی جریان‌های درآمدی شناسایی، ارزیابی و ثبت شده‌اند، فراهم می‌آورد. این امر به ویژه در مورد درآمدهای پراکنده و کوچک (مانند جریمه‌ها یا اجاره‌های لحظه‌ای) حائز اهمیت است، جایی که ریسک ثبت نشدن یا ثبت غیرواقعی افزایش می‌یابد. استفاده از سیستم‌های یکپارچه که تراکنش‌های وصول را به طور لحظه‌ای به دفاتر کل متصل می‌کنند، عملاً امکان پنهان‌سازی درآمدهای محقق‌شده را از بین می‌برد و شفافیت را در سطح تراکنش تضمین می‌کند (معروفی نقدهی و همکاران، ۲۰۱۷).

دومین نقش مهم، مرتبط با قابلیت مقایسه و استانداردسازی است. شفافیت زمانی معنی پیدا می‌کند که اطلاعات قابل مقایسه باشند؛ چه با دوره‌های مالی گذشته شهرداری و چه با سایر شهرداری‌ها. نظام حسابداری درآمد، با پایبندی به استانداردهای مشخص در شناسایی و اندازه‌گیری انواع درآمدها (مانند تفکیک درآمد عملیاتی از درآمدهای غیرعملیاتی)، امکان تحلیل روندها و شناسایی عملکرد غیرعادی را فراهم می‌آورد. اگر شهرداری‌ها از تعریف واحدی برای "درآمد حاصل از عوارض زیربنایی" استفاده نکنند، گزارش‌دهی کلی شفافیت لازم را نخواهد داشت. سومین جنبه حیاتی، تأثیر نظام درآمدی بر قابلیت اتکای گزارش‌های حسابرسی شده است. حسابرسان مستقل، برای اظهار نظر درباره صورت‌های مالی، به اسناد و مستندات ثبت درآمد اتکا می‌کنند. یک نظام ضعیف درآمدی که فاقد مدارک پشتیبان کافی یا تفکیک وظایف مناسب است، حسابرسان را مجبور می‌کند تا دامنه بیشتری از نمونه‌گیری‌ها را برای تأیید صحت درآمدها انجام دهند، که این امر هزینه‌بر است و ممکن است منجر به اظهار نظر مشروط شود. در مقابل، سیستمی که تراکنش‌های درآمدی آن قابل ردیابی (Traceable) و مستند باشد، فرآیند حسابرسی را تسهیل کرده و نتایج حسابرسی را قابل اعتمادتر می‌سازد، که این امر مستقیماً شفافیت را تقویت می‌کند.

نقش نظام حسابداری درآمد در کاهش عدم تقارن اطلاعاتی نیز غیرقابل انکار است. با ارائه صورت‌های مالی درآمدی تفصیلی که نشان می‌دهد چقدر از درآمدها از طریق فعالیت‌های اجباری (مالیات) و چقدر از طریق فعالیت‌های اختیاری (بهای خدمات) تأمین شده است، مدیریت شهری به ذینفعان این امکان را می‌دهد که پیچیدگی‌های جریان درآمدی شهرداری را درک کنند. این درک عمیق‌تر، امکان پرسشگری هدمندتری را فراهم می‌آورد و مدیریت را وادار می‌کند تا در مورد استراتژی‌های درآمدزایی خود شفاف‌تر باشد. علاوه بر این، نظام درآمدی نقش محوری در شفافیت ریسک‌های مالی ایفا می‌کند. شهرداری‌ها ممکن است دارای درآمدهایی باشند که تحقق آن‌ها در آینده با ریسک مواجه است، نظیر مطالبات مالیاتی معوق یا درآمدهای ناشی از پروژه‌های سرمایه‌گذاری بلندمدت. نظام حسابداری موظف است ذخایر لازم برای درآمدهای غیرقابل وصول را شناسایی کند و در گزارش‌ها منعکس نماید. افشای دقیق میزان مطالبات معوق و ذخایر مربوطه، نمایانگر صداقت در گزارشگری مالی است و از ایجاد توهم سودآوری ناشی از ثبت مطالبات غیرواقعی جلوگیری می‌کند.

در حوزه کنترل‌های داخلی مرتبط با درآمد، شفافیت با ایجاد قابلیت ردیابی مسیر هر ریال درآمد تقویت می‌شود. تفکیک وظایف میان واحد صدور مجوز، واحد وصول و واحد ثبت حسابداری، با مستندسازی دقیق مراحل انتقال مسئولیت، تضمین می‌کند که هیچ درآمدی در میانه راه ناپدید نمی‌شود. این مسیر ممیزی شفاف، برای هر مقام ناظر و شهروندی که بخواهد از فرآیند اخذ یک عوارض خاص مطلع شود، قابل دسترسی است و عنصر نظارت مردمی را فعال می‌سازد. از منظر فناوری، یکپارچگی سیستم‌های جمع‌آوری اطلاعات درآمدی با سیستم حسابداری مرکزی، نقش تعیین‌کننده‌ای در شفافیت دارد. در شهرداری‌های مدرن، استفاده از سامانه‌های پرداخت آنلاین یا کارتخوان‌ها که مستقیماً به سیستم حسابداری متصل هستند،

نیاز به ورود دستی داده‌ها را کاهش داده و خطاهای انسانی ناشی از ثبت دستی فیش‌های کاغذی را حذف می‌کند. این اتوماسیون، مبنایی قوی‌تر برای اطمینان از انطباق اطلاعات منتشرشده با واقعیت‌های عملیاتی فراهم می‌آورد. در نهایت، شفافیت مالی از طریق نظام حسابداری درآمد، به بهبود تخصیص منابع کمک می‌کند. وقتی شهرداری‌ها به وضوح گزارش می‌دهند که درآمدهای حاصل از عوارض ساختمانی صرف زیرساخت‌های نوسازی شده‌اند و درآمدهای ترافیکی صرف بهبود حمل و نقل، شهروندان می‌توانند درک کنند که آیا منابع درآمدی در جهت اهداف مشخص شده هزینه شده‌اند یا خیر. این تطابق بین منشأ درآمد و محل مصرف آن، اوج شفافیت در مدیریت مالی شهری محسوب می‌شود (خمر و همکاران، ۲۰۱۶).

۶) نقش نظام حسابداری درآمد در افزایش پاسخگویی عمومی

نظام حسابداری درآمد نقشی دوگانه در افزایش پاسخگویی عمومی ایفا می‌کند: هم از طریق فراهم آوردن شواهد کمی برای توجیه عملکرد، و هم از طریق ایجاد ساختار کنترلی که مانع از اقدامات غیرمسئولانه می‌شود. پاسخگویی در شهرداری‌ها از طریق پاسخ دادن به این سؤال آغاز می‌شود: "مدیریت برای تحقق اهدافش چه مقدار منابع درآمدی را در اختیار داشته و چگونه این منابع را به دست آورده است؟" اولین و اساسی‌ترین نقش، ارائه مستندات عملکردی در قبال بودجه مصوب است. شهرداری‌ها بودجه‌ای مبتنی بر درآمدهای پیش‌بینی‌شده تصویب می‌کنند. نظام حسابداری درآمد موظف است به طور منظم گزارش دهد که تحقق درآمدها تا چه حد با برآوردهای اولیه انطباق داشته است. اگر درآمدهای مالیات بر دارایی محقق نشود، مدیریت شهری باید در برابر شورا و مردم توضیح دهد که چرا پیش‌بینی‌ها اشتباه بوده یا فرآیند وصول ضعیف عمل کرده است. این گزارشگری مقایسه‌ای، بستر اصلی پاسخگویی مالی را تشکیل می‌دهد (مالکی‌پور و شریف‌زادگان، ۲۰۲۰).

دومین نقش، قابلیت تفکیک و انتساب درآمدها به بخش‌های مسئول است. شهرداری‌ها اغلب دارای دپارتمان‌های عملیاتی متعدد (مانند خدمات شهری، حمل و نقل، فرهنگ) هستند که هر کدام ممکن است مسئول کسب درآمد خاصی باشند یا بخشی از درآمدهای عمومی به آن‌ها تخصیص یابد. نظام حسابداری درآمد کارآمد باید این امکان را فراهم آورد که درآمدهای مرتبط با هر فعالیت به وضوح تفکیک و به واحد مسئول انتساب داده شوند. این تفکیک، امکان پاسخگویی واحدها در قبال میزان درآمدزایی و کارایی خود را میسر می‌سازد و از پنهان‌کاری عملکرد ضعیف در سطوح پایین‌تر جلوگیری می‌کند. سومین محور، تقویت پاسخگویی از طریق کنترل‌های داخلی قوی است که فرآیند وصول درآمد را مستند و قابل پیگیری می‌سازد. پاسخگویی در برابر فساد مالی، یکی از مهم‌ترین ابعاد پاسخگویی عمومی است. نظام حسابداری درآمد با طراحی رویه‌هایی نظیر تفکیک وظایف (شخصی که مبلغ را دریافت می‌کند نباید همان کسی باشد که آن را در دفتر ثبت می‌کند)، تأیید دوره‌ای توسط ناظران مستقل و استفاده از شماره‌گذاری سریالی برای اسناد درآمدی، اطمینان می‌دهد که فرآیند اخذ درآمد از هیچ نقطه‌ای قابل دستکاری نیست (سهرابی و همکاران، ۲۰۱۹).

نظام درآمدی همچنین زمینه را برای پاسخگویی در قبال عدالت رویه‌های وصول فراهم می‌کند. شهروندان اغلب در مورد اعمال سلیقه‌ای تخفیف‌ها یا مهلت‌های اضافی برای افراد خاص اعتراض می‌کنند. یک نظام حسابداری مبتنی بر قوانین شفاف که در آن هرگونه اعمال استثناء یا تخفیف باید ثبت و مستند شود، مدیریت را وادار می‌کند تا در صورت اعطای تسهیلات به شهروندان یا کسب‌وکارها، توجیه قانونی و مالی لازم را ارائه دهد. این امر مانع از استفاده شخصی از قدرت اعطای معافیت‌ها می‌شود. علاوه بر این، نظام حسابداری درآمد در پاسخگویی بلندمدت از طریق اندازه‌گیری بدهی‌های تعهدشده نقش دارد.

اگر شهرداری بخشی از درآمد خود را به صورت پیش‌دریافت از شهروندان برای پروژه‌های آتی دریافت کرده باشد (مثلاً عوارض زیربنایی برای توسعه شبکه‌های جدید)، نظام باید این مبلغ را به درستی به عنوان یک بدهی (تعهد به ارائه خدمات یا تکمیل پروژه) شناسایی کند. پاسخگویی در این حالت به این معناست که مدیریت باید توضیح دهد که چرا این تعهدات تاکنون محقق نشده‌اند و چه برنامه‌ای برای اتمام آن‌ها وجود دارد (معروفی نقدی و همکاران، ۲۰۱۷).

از منظر فناوری و دسترسی، نظام حسابداری مدرن، پاسخگویی را از طریق ارائه گزارش‌های بلادرنگ ارتقا می‌بخشد. در گذشته، پاسخگویی تنها پس از اتمام سال مالی ممکن بود. امروزه، با وجود سیستم‌های آنلاین، شهروندان و شوراها می‌توانند به طور مستمر بر جریان درآمدی نظارت کنند. این امکان نظارت مستمر، مدیران را وادار می‌کند تا در طول سال مالی نیز پاسخگوی نتایج روزانه خود باشند و از انباشت مشکلات مالی تا پایان سال جلوگیری شود. پاسخگویی همچنین شامل توجیه هزینه‌های مربوط به وصول درآمد است. وصول درآمدهای شهرداری خود مستلزم صرف هزینه‌های اداری، نیروی انسانی و فناوری است. نظام حسابداری باید بتواند کارایی عملیات وصول درآمد را از طریق محاسبه نسبت هزینه وصول به درآمد کسب شده گزارش دهد. اگر شهرداری برای وصول هر صد تومان، بیست تومان هزینه کند، مدیریت باید در برابر شهروندان پاسخگو باشد که آیا این هزینه نسبت به روش‌های جایگزین (مانند برون‌سپاری یا استفاده از سامانه‌های خودکار) توجیه‌پذیر است یا خیر. در نهایت، نظام حسابداری درآمد از طریق تهیه گزارش‌های تحلیلی، پاسخگویی را در سطح سیاست‌گذاری شهری افزایش می‌دهد. با تحلیل الگوهای درآمدی در طول زمان و در شرایط اقتصادی مختلف، مدیریت می‌تواند سیاست‌های درآمدی خود را به شکلی علمی تنظیم کند و در مورد تغییر نرخ عوارض یا معرفی منابع جدید، استدلال‌های مبتنی بر داده ارائه دهد. این رویکرد تحلیلی، پاسخگویی را از سطح صرفاً اداری به سطح استراتژیک ارتقا می‌دهد (خمر و همکاران، ۲۰۱۶).

۷) چالش‌ها، الزامات و تجارب تطبیقی در شهرداری‌ها

استقرار و نگهداری یک نظام کارآمد حسابداری درآمد در شهرداری‌ها با مجموعه‌ای از چالش‌های ساختاری، قانونی و عملیاتی همراه است که دستیابی کامل به اهداف شفافیت و پاسخگویی را دشوار می‌سازد. یکی از بزرگترین چالش‌ها، تنوع و پیچیدگی منابع درآمدی است. شهرداری‌ها باید ده‌ها نوع درآمد مختلف را مدیریت کنند، از مالیات مستقیم بر دارایی‌ها و عوارض ساخت و ساز گرفته تا کارمزد خدمات متفرقه. هر یک از این منابع دارای چرخه درآمدی و الزامات قانونی متفاوتی هستند که مستلزم طراحی کنترل‌ها و رویه‌های حسابداری منحصر به فرد است، که این امر پیاده‌سازی یک استاندارد واحد را دشوار می‌سازد.

چالش مهم دیگر، قدمت و عدم یکپارچگی سیستم‌های اطلاعاتی است. بسیاری از شهرداری‌ها همچنان از سیستم‌های نرم‌افزاری قدیمی و مجزا برای مدیریت مالیاتی، صدور مجوز و حسابداری کل استفاده می‌کنند. این فقدان یکپارچگی، منجر به انباشت داده‌ها در سیلوهای اطلاعاتی می‌شود، فرآیند تطبیق داده‌ها بین بخش‌های مختلف را پیچیده می‌کند و در نهایت، امکان گزارش‌دهی سریع و جامع برای ارتقای شفافیت را سلب می‌نماید. به‌روزرسانی این زیرساخت‌ها به سرمایه‌گذاری کلان و مدیریت تغییر نیاز دارد. الزام قانونی و سیاسی برای مقابله با فرار مالیاتی و تخلفات وصول نیز چالش بزرگی است. فشار برای حفظ نرخ‌های پایین عوارض برای جلب رضایت عمومی، گاهی منجر به تعلل در اعمال قانونی و وصول مطالبات معوق می‌شود. نظام حسابداری درآمد باید بتواند به وضوح مبلغ واقعی درآمد محقق‌شده (نه فقط وصول‌شده) و همچنین میزان مطالبات معوق را تفکیک کند. اگر مدیریت از گزارش دقیق مطالبات غیرقابل وصول خودداری کند، شفافیت مالی خدشه‌دار شده و پاسخگویی در مورد دارایی‌های از دست رفته تضعیف می‌شود (مالکی‌پور و شریف‌زادگان، ۲۰۲۰).

از منظر الزامات، انطباق با استانداردهای حسابداری دولتی به ویژه مبنای تعهدی، یک الزام حیاتی برای شفافیت است. بسیاری از شهرداری‌ها در انتقال کامل از مبنای نقدی به تعهدی با مشکل مواجه هستند، زیرا شناسایی درآمدها بر اساس تعهدات آتی، نیازمند برآوردها و مفروضات پیچیده‌ای است که می‌تواند به تفسیرهای متفاوتی از سوی ذینفعان منجر شود. برای غلبه بر این چالش، نیاز به توسعه مدل‌های برآورد قوی و تعریف دقیق نقطه شناسایی درآمد در چارچوب قوانین محلی است. یکی از تجارب تطبیقی موفق در شهرهای پیشرو، الزام به انتشار داده‌های درآمدی در قالب داده‌های باز (Open Data) است. این تجربه نشان می‌دهد که فراتر از انتشار گزارش‌های رسمی، انتشار داده‌های خام و غیرتعدیل‌شده (مانند میزان عوارض وصول‌شده تفکیک‌شده بر اساس منطقه یا نوع ملک) در قالب‌های قابل پردازش ماشینی، بالاترین سطح شفافیت را ایجاد می‌کند. این امر به جامعه مدنی و تحلیلگران اجازه می‌دهد تا به صورت مستقل، عملکرد شهرداری را مورد ارزیابی قرار دهند و پاسخگویی را از طریق نظارت عمومی تقویت کنند (پیش‌دار، ۲۰۲۵).

تجربه تطبیقی دیگر، تمرکز بر حسابرسی عملکردی فرآیندهای درآمدی است، نه صرفاً حسابرسی مالی. حسابرسی عملکردی به بررسی کارایی و اثربخشی رویه‌های وصول می‌پردازد؛ مثلاً تعیین اینکه آیا شهرداری از ابزارهای موجود برای وصول حداکثری بدهی‌های مالیاتی استفاده کرده است یا خیر. این رویکرد پاسخگویی را از مرحله "ثبت دقیق" به مرحله "مدیریت بهینه منابع" گسترش می‌دهد و مدیریت را ملزم به بهبود مستمر فرآیندهای عملیاتی می‌کند. برای مقابله با مقاومت‌های سازمانی در برابر تغییر، آموزش و توسعه سرمایه انسانی یک الزام ضروری است. کارکنان واحد درآمد باید به طور مستمر در مورد تغییرات استانداردها، اصول کنترل داخلی و استفاده از فناوری‌های جدید آموزش ببینند. اگر کارکنان روش‌های قدیمی را ترجیح دهند یا از پیچیدگی‌های استانداردهای تعهدی بی‌اطلاع باشند، اجرای هر نظام جدیدی با شکست مواجه خواهد شد و شفافیت گزارش‌ها تحت تأثیر قرار می‌گیرد. در نهایت، تدوین مقررات روشن و بدون ابهام در مورد معافیت‌ها و تخفیف‌ها یکی از الزامات کلیدی است. در بسیاری از موارد، تخفیف‌ها یا معافیت‌های درآمدی به جای آنکه توسط نهاد قانونی و شفاف تصمیم‌گیری شوند، به صورت سلیقه‌ای توسط مدیران اعطا می‌گردند. نظام حسابداری درآمد باید این مجوزها را به عنوان یک تراکنش رسمی ثبت کند و تأثیر مالی آن‌ها بر بودجه مصوب را گزارش دهد تا پاسخگویی در قبال این تصمیمات حمایتی به طور کامل برقرار گردد (هاشمی فیض‌آبادی و همکاران، ۲۰۲۰).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نظام حسابداری درآمد به عنوان ستون فقرات گزارشگری مالی در شهرداری‌ها، نقشی بنیادین در تضمین شفافیت مالی و تقویت پاسخگویی عمومی ایفا می‌کند. این مقاله مروری نشان داد که کارایی این نظام مستقیماً با قابلیت شهرداری در ارائه اطلاعات مالی قابل اتکا، قابل مقایسه و به موقع مرتبط است. یک نظام درآمدی منسجم، با پایبندی به اصول حسابداری تعهدی (به میزان ممکن)، اجرای کنترل‌های داخلی مؤثر در تمام مراحل شناسایی، ارزیابی و وصول درآمد، و یکپارچگی با سایر زیرسیستم‌های مالی، ابزارهای لازم را برای مقابله با عدم تقارن اطلاعاتی و کاهش ریسک فساد فراهم می‌آورد. شفافیت حاصل از چنین سیستمی، مشروعیت مدیریت شهری را تقویت کرده و زمینه را برای افزایش اعتماد شهروندان به نظام مالی محلی فراهم می‌سازد.

در حوزه پاسخگویی عمومی، نظام حسابداری درآمد مستندات لازم برای توجیه عملکرد مدیریت در قبال بودجه مصوب و تعهدات بلندمدت را فراهم می‌آورد. با تفکیک واضح منابع درآمدی و انتساب آن‌ها به بخش‌های مسئول، این نظام امکان سنجش کارایی عملیاتی و پاسخگویی در قبال اجرای سیاست‌های درآمدی را میسر می‌سازد. در غیاب این نظام، پاسخگویی

صرفاً به ادعاهایی بدون پشتوانه مستند تبدیل شده و حاکمیت مالی شهری دچار تزلزل می‌گردد. چالش‌های موجود، نظیر قدیمی بودن فناوری‌ها و پیچیدگی قوانین محلی، مانع اصلی تحقق کامل این پتانسیل هستند. بر اساس یافته‌های این مرور تحلیلی، پیشنهاد‌های زیر برای ارتقاء عملکرد نظام‌های حسابداری درآمد در شهرداری‌ها ارائه می‌گردد:

۱. نخست، الزام به استقرار کامل حسابداری تعهدی در تمامی ابعاد درآمدی، به ویژه در شناسایی درآمدهای غیرمبادله‌ای نظیر عوارض بلندمدت. شهرداری‌ها باید استانداردهای داخلی سختگیرانه‌ای برای برآورد و ثبت تعهدات درآمدی آتی تدوین کنند تا تصویری صادقانه از تعهدات مالی نسل فعلی و آینده ارائه دهند و شفافیت را از لحاظ زمانی تعمیق بخشند.

۲. دوم، سرمایه‌گذاری فوری در یکپارچه‌سازی سیستم‌های اطلاعاتی و اتوماسیون فرآیندهای وصول درآمد. حذف واسطه‌های دستی و اتصال مستقیم سامانه‌های صدور مجوز و وصول به دفتر کل، نه تنها کارایی را افزایش می‌دهد، بلکه مسیر ممیزی دقیق تراکنش‌ها را فراهم کرده و شفافیت فرآیندی را به شدت تقویت می‌نماید.

۳. سوم، تقویت حسابرسی عملکردی نظام درآمدی. نهادهای نظارتی داخلی و خارجی باید فراتر از صحت صرف ثبت حسابداری، به ارزیابی کارایی و اثربخشی عملیات وصول درآمد بپردازند. این امر باید شامل سنجش نسبت هزینه‌های وصول به درآمد کسب شده و مقایسه عملکرد وصول در شهرداری با شاخص‌های استاندارد باشد تا پاسخگویی به سطح مدیریت منابع ارتقا یابد.

۴. چهارم، توسعه افشای داده‌های درآمدی در قالب داده‌های باز. شهرداری‌ها باید تمامی داده‌های درآمدی تفکیک شده بر اساس نوع منبع و منطقه جغرافیایی را به صورت منظم و در قالبی قابل استفاده برای عموم منتشر کنند. این اقدام به نهادینه‌سازی نظارت عمومی و افزایش سطح پاسخگویی از طریق افشای کامل اطلاعات کمک خواهد کرد.

۵. پنجم، تدوین و اجرای مقررات سختگیرانه در مورد تخفیف‌ها و معافیت‌های درآمدی. هرگونه تصمیم برای اعطای تخفیف یا بخشودگی باید مستند، دارای مجوز قانونی صریح و تأثیر مالی آن بر بودجه مصوب به وضوح در گزارش‌های درآمدی منعکس گردد تا از سوءاستفاده‌های سلیقه‌ای جلوگیری شده و پاسخگویی در قبال این تصمیمات برقرار شود.

بنابراین، با توجه به ماهیت علمی این پژوهش، پیشنهاد می‌شود تحقیقات آتی بر روی طراحی مدل‌های کمی برای سنجش تأثیر مستقیم شاخص‌های خاص نظام حسابداری درآمد (مانند دقت پیش‌بینی درآمد، یا شدت کنترل‌های داخلی بر وصول) بر شاخص‌های مشخص شفافیت مالی (مانند نرخ دسترسی عمومی به داده‌ها یا امتیاز حسابرسی) در شهرداری‌های ایران متمرکز شوند تا شواهد تجربی بیشتری در این حوزه مهم مدیریت مالی شهری فراهم آید.

منابع

- مالکی پور، شریفزادگان. (۲۰۲۰). سنجش هزینه مبادله نهاد برنامه ریزی شهری، مورد پژوهشی طرح تفصیلی شهر اصفهان. اقتصاد شهری، ۵(۱)، ۶۵-۸۰.
- خمر، غلامعلی، جوادیان. (۲۰۱۶). پیش بینی میزان درآمد حاصل از دریافت عوارض شهری شهرداری‌ها با استفاده از مدل شبکه عصبی (مطالعه موردی: شهر زابل). فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه ریزی شهری، ۶(۲۳)، ۲۱-۳۴.
- معروفی نقدهی، فخرالدین، امامی. (۲۰۱۷). ارائه مدل برنامه ریزی استراتژیک شهرداریها (مورد مطالعه شهرداری ملایر سال ۱۴۰۰-۱۳۹۶). آمایش محیط، ۱۰(۳۸)، ۱۱۹-۱۴۴.
- سهرابی، صفری، آرزو. (۲۰۱۹). شناسایی و رتبه‌بندی مهم‌ترین روش‌های تأمین درآمدی پایدار شهرداری با استفاده از فنون MCDM (مطالعه موردی: شهرداری همدان). اقتصاد شهری، ۴(۲)، ۹۱-۱۱۰.
- معطوفی، علی‌رضا. (۲۰۱۷). شناسایی و اولویت‌بندی روش‌های درآمد پایدار در شهرداری گرگان با استفاده از روش AHP. مدیریت شهری نوین، ۵(۱۸)، ۱۱۷-۱۴۲.
- تفضلی علیرضا، دالمن پور محمد، امامی میبیدی علی، رحیم زاده اشکان. (۲۰۲۳). ارزیابی روش‌های تأمین مالی در شهرداری‌ها و معرفی روش مناسب.
- هاشمی فیض‌آبادی، سیدمهدی، فیض‌آبادی، اکرم. (۲۰۲۰). مشکلات و پیشنهادات برای درآمد پایدار شهری با نگاه اقتصاد مقاومتی. مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری، ۱۲(۳)، ۳۱-۴۴.
- پیش‌دار. (۲۰۲۵). مدیریت بهره‌وری املاک و دارایی‌های شهری، کلید افزایش درآمد پایدار شهرداری. پژوهشهای جدید در مدیریت و حسابداری، ۹۷(۱۱)، ۱۷۵-۱۸۰.
- عبدالله‌زاده جمال‌آبادی، امیرحسین، تقوایی. (۲۰۲۴). تبیین و محاسبه سهم انواع عوارض کسب‌وکار در ساخت مسکن؛ موردپژوهشی: پروانه‌های شهرسازی شهرداری تهران در سال ۱۴۰۲. اقتصاد و برنامه ریزی شهری، ۲۰(۵)، ۶۴-۸۰.
- محمدی، اشرف، غلامی، حاجیان. (۲۰۲۲). بررسی راهکارهای تأمین مالی پروژه در شهرداری شازند. مدیریت، حسابداری و اقتصاد، ۲۳(۶)، ۴۱-۴۸.
- سیف، اله مراد، نادری خورشیدی، صادقی مال امیری، منصور، رئیسی، محبت. (۲۰۱۵). طراحی و تبیین نظام مدیریت مالیات محلی با رویکرد اسلامی (شهرداری تهران). مدیریت اسلامی، ۲۲(۲)، ۱۵۱-۱۸۳.
- نوایین، خدیجه. (۲۰۱۲). طراحی نظام مالیات بر درآمد املاک به کمک شهرداری‌ها. اقتصاد شهر، ۱۶(۴)، ۹۰-۹۷.
- اکبری نعمت اله، موذن جمشیدی سیده هما. (۲۰۱۱). تحلیل تاثیر هدفمند کردن یارانه‌ها بر درآمد و هزینه کلان شهرها (تشخیص فرایندها و تاثیرات بعد از اجرای هدفمند کردن یارانه‌ها؛ مطالعه موردی کلان شهر اصفهان).
- قسیمی، صلاح الدین، صیدی، سیروان، تکیه خواه، جاهده. (۲۰۲۳). ایجاد درآمدهای جدید و پایدار برای شهرداری‌ها (مطالعه موردی: شهرداری سنندج). فصلنامه مدیریت راهبردی در سیستم‌های صنعتی (مدیریت صنعتی سابق)، ۱۸(۶۴)، ۲۳-۳۵.
- شیعه، اسماعیل، عزیزاده. (۲۰۲۰). راهکارهای تأمین منابع درآمدی پایدار برای شهرداری‌های کشور. کنفرانس بین‌المللی مطالعات بین رشته‌ای در مدیریت و مهندسی، ۲(۲)، ۳۰۹۲-۳۱۰۹.